

Amikor a szimfonikus zenekarok megmaradásának egyre inkább feltétele lenne a szűkülő anyagi források elaprózódásának megakadályozása és a lehetőségek ésszerű kihasználása, egyre inkább parttalanná válik mind a költségvetési támogatások, mind pedig az egyéb módon jelentkező javak és lehetőségek elosztási elvének gyakorlata. Míg az egyik oldalon nem találkozunk zenekari muzsikussal, aki elégedett lenne a fizetésével, illetőleg az - állandó fenntartási költségekből fakadóan pénzügyi gondokkal küszködő - anyaintézmény által nyújtott anyagi lehetőségekkel, továbbá zenekarvezetőkkel és hakiszervezőkkel, akik elégedettek lennének a zenekaraik számára megszerezhető támogatásokkal, munkalehetőségekkel, addig a másik oldalon ugyanezek a zenekari muzsikuskok boldogan és gondtalanul tűnnek fel fantomzenekarokban, szervezeten, tehát kiszolgáltatott formában a hiénák által fél-pénzen szervezett lemezfelvételeken, turnékon. A zenekarvezetők pedig a hakiszervezőkkel együtt nemcsak szemet hunynak elől - hiszen mit is tehetnének - de (rosszabb esetben) maguk is részeseivé válnak a fekete, áron aluli, a magyar zenekari image-t mérhetetlenül romboló munkának. Ad absurdum - a kéz kezét mos elve alapján - az is előfordul, hogy zenekarvezető „falaz” idegen együttesnek saját zenekara felségterületén, avagy hakiszervező tűnik fel olyan fekete munkán, melyet normális körülmények között saját együttese számára kellett volna megszereznie.

Kell-e és lehet-e ez ellen tenni, vagy fogadjuk el, mint megváltoztathatatlant?

A kérdésre csak úgy tudjuk megadni a választ, ha látjuk a tendencia irányán kívül az „eredményét” is. Mi történne a közutakon, ha egyszer csak mindenki sutba vágna a KRESZ előírásait és úgy haladna, ahogy neki a legmegfelelőbb?

Bár egyre inkább tapasztaljuk az utakon is a morál romlását, de itt talán még visszatartó erő a közvetlen életveszély.

De mi történhet zenei vonalon, vagy bárhol, ahol nem alakul ki közvetlen életveszély, ha nem tartják be a szabályokat?

Nos, semmi más nem történik, minthogy ideig-óráig úgy érezhetjük: mi nyertünk és más nem veszített, de rövidesen rá kell ébrednünk, hogy hosszú távon mi sem nyertünk, de másokkal együtt valamit elveszítettünk. Elveszítettük a fenntartási költségek, tb és munkaadói járulékok fizetésével küszködő munkahelyünk megmaradásának esélyeit, továbbá lehetőségeinket a tisztességes honoráriumra. Csupán olyan versenyben maradtunk, melynek célja a másik alulhajtása.

Mit tehetünk?

Egymaga talán senki sem válthatja meg a világot, különösen akkor nem, ha a hierarchia végén áll. Testületileg azonban - még inkább erős szervezetekbe tömörülve - mindenképp a vezetők példamutató magatartásával és a problémák helyes orvoslásával, minden bizonnyal elérhetünk eredményeket.

És, ha valaha is segítséget akarunk kapni végveszélybe került zenekarok számára - akár országon belülről, akár külföldről - akkor nincs más lehetőségünk, mint szabályokat betartani és betartatni, és feltételezni, hogy a „piac”-nak is vannak befolyásolható folyamatai.É

(szerk.)

KINEK A JOGA? KINEK A LEHETŐSÉGE?

Fehérek nyomában feketén – fehéren

Az egyik országos napilapban megjelent egy cikk, mondhatnók figyelmeztető felkiáltás. Írója Belgiumban fehér-CD-ket fedezett föl, amelyek fölirata „ismeretlen” magyaros, s legalább olyan „ismeretlen” szlávos nevekkkel indult hódító útjára. Természetesen a normálisnak töredék árán. A cikk arról beszélt, amit a szakma mindig tudott, diszkrétebben szólva csak sejtet, de tegyük hozzá nyugodtan, akárcsak a saját bőrén is tapasztalt, hogy a CD-nek is éppúgy megvan a feketepiac, mint minden másnak a világon.

Ám ez a „kavics”, amelyet Abrudbányay Zoltán a zenei és hanglemez világ állóvizébe dobott, mégiscsak a megszokottnál nagyobb csobbanást okozhatott. Hogy miért? A brüsszeli üzenet ugyanis nem általában a fehér CD-kről beszélt, hanem arról szólt, hogy az ismeretlen Classical Disk Company olcsó lemezein magyar együttesek és magyar művészek nevét vélte fölfedezni az író. „Vélte fölfedezni” – mondom, hiszen egyetlen pontos név nem szerepelt a lemezekon, egyetlen zenekar neve nem hang-

zott tisztán. Miként az elferdített magyar nevek mellett valószínűleg éppúgy elferdített szláv nevek szerepeltek. Ki tudná, ki lehet „Joseph László vagy Antal Kalinov, netán Alexander Taminov”, miként nem létezik Budapesti Filharmonikus Zenekar éppúgy, mint Budapesti Filharmonikusok Kamarazenekara sem, vagy a Budapesti Új Filharmonikus Zenekar.

Valami azért mégiscsak lehet.

Nyomára bukkanni aligha lehetséges.

Vélemények, elképzelések azért mégiscsak vannak. Erről beszélgettünk Pröhle Henrikkel.

- Véleménye szerint elképzelhető, hogy magyar művész névtelenül, illetve fantomnévvel részt vegyen efféle hanglemezkiadásokban?

- Sajnos igen. A jelenlegi állapotok, a zenekarok - nyugodtan mondhatom - szégyenteljes dotációjára ezt lehetővé teszi. Volt olyan eset, amikor én kijelentettem, hogy a fölajánlott honoráriumért nem lehet elvállalni egy koncertet. Úgy éreztem, és ezt a testület nevében is így gondoltam, hogy megalázó lenne. És akkor jöttek a kollégák, szemrehányást

tettek, s azt mondták, akármilyen nevetséges összegért is, de mindent meg kell csinálni. Rá vagyunk utalva. S ez az a pillanat, amikor a felvétel készítő cég megkerüli a hivatásos zenekar hivatalosan megválasztott vagy kinevezett vezetőjét, megkeres kiváló muzsikuskokat, és azt ajánlja; hozz össze egy csapatot, fizetek ennyit, esetleg zsebből, nem kell adózni sem utána. A csapat természetesen összeáll, elkészül a felvétel, s akkor kezdenek tanakodni, milyen nevet is adjanak ennek a formációnak. Nosza: Filharmoniai Társaság Kamarazenekara, Budapesti Örömművészek vagy valami ilyesmi... Ki tudja, kik vannak benne, egyáltalán ki tudja, hogy létrejött egy felvétel. Aztán Abrudbányay Zoltántól értesülünk róla, ha éppen neki a kezébe került.

- Ez technikailag, időben kivitelezhető?

- Miért ne? Nekünk nincs kötött munkaidőnk. Vannak olyan periódusok, amikor nincs próba az Operában, nincs az Erkelben sem. Egyébként éjszaka is van a világon. Ez azt jelenti, hogy a felvételek netán Magyarországon készülnek?

Készülhetnek Magyarországon. A préselés már egy más dolog.

- Fordítsuk meg a dolgot: lehetséges-e az, hogy nem is magyar művészek zenélnek, hanem valami oknál fogva a nevet használják számunkra ismeretlenek?

- Nehezen megfogható a dolog. Azok a személyek, akik itt szerepelnek karmesterként, előadóként, az együttes szólistájaként, nagy valószínűséggel fantomnevet használnak. Érzésem szerint egész egyszerűen a nevet bitorolják a forgalmazók. Egyszer a nyomára bukkanunk egy felvételnek, amelyen a mi zenekarunk volt föltüntetve előadóként, de a karmester és a szólisták román hangzású nevet viseltek. Ebben az esetben biztosra lehetett venni, hogy az nem a budapesti akármilyen, hanem a bukaresti akármilyen zenekar volt. És ez már megint messzire visz: vajon mennyire tudnak különbséget tenni Európában Budapest és Bukarest között?

- És nem lehet ennek utánamenni? Vagy egyszerűbb, ha mindenki szét-tárja a karját, legyint egyet...

- Nagyon nehéz ennek utánamenni. Korábban szinte lehetetlennek tűnt. Talán most, hogy Magyarország is tagja lett a Római Egyezménynek, amely az előadóművészek jogait is védi, talán most már más lesz a helyzet. De nyugodtan mondhatom akár a magunk nevében, akár az ÁHZ vagy a MÁV, akár a Rádiózenekar nevében, hogy arra sincs pénzünk, hogy egy ügyvédet fölkérjünk. Itt nemzetközi és szerzői jogokhoz egyszerre értő ügyvéd nagyon kevés van, a Szerzői Jogvédő Hivatal az előadói jogokkal nemigen foglalkozik. Lehet egy barátunk történetesen Brüsszelben, aki észreveszi, megvásárolja a lemezt. És akkor mit csináljuk, hova menjünk, hol jelentsük föl az ismeretlen kiadót, az ismeretlen művész-csapatot. Nem beszélve arról, amilyen lassúsággal az ilyen ügyekkel foglalkozik a bíróság, mire kitérnének egy tárgyalást, már rég eladták azt a mondjuk kétezer CD-t.

- Valójában mit gondol, hogy születnek ezek a felvételek? Mi a mozgatóerő: az alulfizetés netán?

- Nincsenek hiteles adataink, de hallani olyasmit, hogy egy stúdió azt mondja: ti felvételpercenként és

zenészenként mondjuk két dollárért dolgoztok, ugyanezt a moszkvai nagyszínház kilencven dollárért vállalja. De mást mondok, a moszkvaiakkal eladható a lemez, ám ott vannak a szmolenszkiek vagy más. Ők akár ötven centért is megcsinálják. Azt persze már nehezebb eladni, de a mű mégiscsak remekmű, s aztán legföljebb az együttes majd kap valami nevet...

- Úgy érti, hogy egy másik együttes nevével jelenik meg a CD?

- Ráírnak valamit. Miért is ne? Megfoghatatlanok, akár a felvételt meg is lehet semmisíteni, el lehet dugni. Ha megjelent a lemez, kinek kell az már?

- Mi a helyzet az Operaház zenekarával?

- Mi csak olyan felvételeket csinálunk, ahol a mi nevünk szerepel akár a Magyar Állami Operaház Zenekaraként, akár a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekaraként. Mi ezekből a lemezekből tiszteletpéldányokat kapunk, tehát ezeket a felvételeket másutt felhasználni nem lehet. Hogy aztán tagjaink esetleg, tudunk nélkül esetleg éjszakánként, akárcsak húszan nem készítenek-e felvételt, aztán ráírják, hogy Filharmonikus Kamarazenekar vagy valami hasonlót, ami persze nem a mi nevünk, azt nem lehet nyomon követni. A Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara elnevezés sehol sem szerepel ezeken a fantom-felvételeken, tehát támadhatatlan.

Igen. Az elnevezés. Sok problémának az alapja lehet, nem mintha arra gondolhatnánk, hogy igazi kulcsot ad a fantom kérdés megoldásában, de mégiscsak figyelemreméltó, ahogy az elnevezések keveredtek-kavarodtak az elmúlt évtizedekben. Erről beszél Kovács Géza is a Magyar Állami Hangversenyzenekar oldaláról szemlélve.

- Tökéletesen egyetértek azzal, ami a cikkben megjelent. Sajnos ezek a nem létező formációk, nem létező zenekarok és fantom-művészek lejárattják a magyar művészetet. Mindazonáltal nem új jelenségről van szó. Amikor a nyolcvanas-kilencvenes években megszűntek a piaci kötöttségek, amikor fölszabadult a piac, bárki bárkivel megállapodhatott, sőt bárki bármit a borítóra írhatott. Itt most először nem

is a fantomokról beszélek, csak arról, hogy mondjuk az Állami Hangversenyzenekar neve lefordítva idegen nyelvre nem cseng jól, tehát évtizedek óta másként használtuk német vagy angol nyelvterületen. Nem szólva a Máv Szimfonikus Zenekarról. Hát, hogy néz az ki, hogy a vasutasok játszanak... Ezt nehéz volt megmagyarázni, hogy dehogyis a kalauz trombitál. Mi következett ebből? A zenekar külföldön nevet változtatott, s ez is bizonyos konfliktusokhoz vezetett, sokszor zavart okozott.

Ez persze lehet zavar-forrás, de esetünkben mégsem arról van szó, hogy az ÁHZ nevet bitorolja valaki, hanem arról, hogy valamiféle, valamihez hasonló nevet írnak a lemezborítóra, netán valaki megváltoztatva a nevüket „eladják” magukat esetleg éhbérért.

Itt kétféle dologról van szó. Az egyik mindenesetre a modern „rabszolga-kereskedelem”, amit nagyon nehéz megakadályozni addig, amíg a zenészek hivatalos keresetükből alig vagy egyáltalán nem élnek meg. Ha egy stúdió, egy kiadó zenészeket keres, biztosan talál bármikor. Az sincs kizárva, hogy a zenész valamelyik jelentős zenekar tagja, munkáltatója fizeti utána a társadalom-biztosítást, adja kezébe a hangszerét, a rabszolga-kereskedő pedig elviszi egy akármilyen stúdióba, ahová már megérkezett két akta-táskával – mert ma már ennyi is elég a felvételhez szükséges technikához – a kezében, létrehozzák a szalagot, elviszik, aztán egyszeriben piacon van valamilyen magyar csengésű névvel a ki tudja, milyen színvonalú és minőségű lemez. A karmesterről, a zenészekről az életben nem hallott senki. Fantázianév. Sehol sincs regisztrálva.

- Tehát úgy gondolja, az ál-magyar névvel fémjelzett lemezeket valóban magyar művészek alkották vagy az a tétel az igaz, amely szerint nem kevés köztük a szláv bérmunka?

- Egyik sincs kizárva. Biztos vagyok benne, hogy Strauss, Liszt, Bartók vagy Brahms magyar táncok című darabjainak esetében kifejezetten jól cseng a magyar név, de mégsem kizárt akár bolgár, akár ukrán zenekar, mint ahogy el tudom képzelni, hogy Csajkovszkijhoz jól jön az orosz előadó, de vé-

gül is akár magyarok is játszhatják álnév mögé rejtőzve.

- Van kiút?

- A magyar művészek számára egyetlen lehetőség van, ha nem akarnak részt venni a rabszolga-kereskedelemben, ha komolyan veszik önmagukat, a zeneművészetet és persze a magyar zene jó hírét: használják azokat az ajánlásokat, amelyeket az Előadóművészek Ligája tesz, csak a hivatalosan regisztrált ügynökségekkel dolgozzanak. Csak ez a módja annak, hogy ne rontsuk még tovább a valódi művészet lehetőségeit.

Héthy Aporral épp azokban a napokban igyekeztünk a „fehérek” helyzetéről beszélni, amikor az igazi kérdés az volt, vajon talpon tud-e maradni a Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekarra.

„Amiről mi beszélgettünk, az az, vajon megfelelő-e a hőfoka a reggeli-re fölszolgált kakaónak a Titanicon. Holott az igazi probléma az, hogy süllyed a Titanic” – igyekezett érzékletesen megvilágítani a helyzetet.

- A fehér-CD lemezek ügye létező probléma. Világprobléma és magyar probléma. Szerte a világon sokan abból élnek, és nem is rosszul, hogy másnak a törvényes felvételeit eladják fél áron és a hivatalosnál gyorsabban forgalmazzák. Ennek hagyományai is vannak. Volt idő, amikor nálunk is és általában a – most már úgy mondjuk –, volt-szocialista országokban fillérekért árulták a Szovjetunió és Kína gátlátalanul lopta el, másolta a nyugati kottákat és forgalmazta. Az erkölcs mélypontjára süllyedt e tekintetben, és semmiféle szervezet nem foglalkozott azzal, hogy az eredet nyomára bukkanjon. A Római Egyezmény, amelynek most már Magyarország is tagja igyekszik szabályozni a szellemi alkotások jogviszonyát, beleértve az előadóművészek helyzetét is.

Szűkebb pátriámnál maradván a Rádiózenekar vonatkozásában ez a kérdés úgy merül föl, hogy mi hosszú ideje zavaros jogviszonyban léteztünk. Hol egy cég voltunk a televízióval, hol szövetségesek, hol nem. A két cég közti elnöki rendelet szabályozta például azt, hogy a rádió hangfelvételeit a televízió tetse szerint használják. Na most,

ezzel az a baj, hogy nemcsak szerzői jog létezik, tehát Debussy írt egy darabot, hanem előadói jog is van.

Azzal pedig eddig senki sem foglalkozott.

A szerzői Jogvédő Hivatal mostanában kezd fölfigyelni arra, hogy nicsak, egy reklámban olyan zene szólal meg, ami nem arra a célra készült, hanem valaki vagy fölvette a rádióból vagy a hóna alá csapta a szalagtárban, aztán kiment vele és eladta. Dehát ismerünk erre példát a komolyzenei élet más területén is. Marton Zoltánnal, Marton Éva férjével tárgyaltunk egy Schönberg-koncertről. S közben ő mesélte: előfordul, hogy még a hangverseket is óvatlanul fölveszik zsebben tartott kis kazettás magnókkal, nem törődnek a hangminőséggel. Miért is ne, hiszen egy átlaghallgató nem is érzékeli a különbséget! Arról beszélgettünk, hogy lehetne ennek elejét venni, s eszerint terveztük a koncertet, megkísérelve kiszűrni ki jöhet be, mit csinálhat. De tudomásul kell venni, nagyon nehéz majdnem lehetetlen megakadályozni ezeket az észrevétlen fölvételeket. Én magam voltam persze tanúja annak, amikor az Olasz Kultúrintézetben José Carreraszal készítettünk felvételt, megjelent egy televíziós ifjú bemondónő, aki történetesen riporterkedett, egy ilyen kis magnetofonnal a kezében. Nos Carreras testőrei majdhogynem a fülénél fogva dobták ki, persze magnóstul.

- *Valójában tehát azt mondja, aki akar, úgy „kalózkodik”, ahogy tud, és hivatalosan senki nem tud semmit tenni ellene.*

- A Szerzői Jogvédő igazából figyelhetné, hogy mi történik, de ők is csak papírról tudnak tájékozódni. Ha meghallanak valahol egy darabot vagy részletet, abból aligha képesek következtetni. Azt inkább csak maga az előadó veszi észre, hogy az az ő felvétele volt. Valljuk meg, még a jól működő nyugati országokban is megesik, hogy észrevétlen marad valami, hát még nálunk, ahol negyven évig mindenki arra rendezkedett be, hogy az előadóművészi jog nem éri el az észrevét-ingerküszöbét. Mitöbb a Szovjetunió épp az államilag elfogadott szerzői jogsértésre épített.

- *Eddig arról beszélt, hogy mi törté-*

nik, pontosabban mi nem történik akkor, ha az előadói jog sérül. De mi a helyzet akkor, amikor valószínűsíthetően művész vagy egy ad hoc együttes éppen önmagát nem akarja vállalni?

- Sajnos ilyesmi lépten-nyomon megesik. És előfordul, hogy ezen időnként turnék sorsa múlik. Arról van szó, hogy a zenekarok neve nem védett. A Budapest Symphonie Orchestra elnevezést – a mi külföldön használatos nevünket – bárki, bármikor mindenfajta jogkövetelmény nélkül magára öltetheti. Meg is teszik. Kimegy külföldre egy hakni zenekar, és nyugodt szívvel mondják, hogy ők a Budapesti Szimfonikus Zenekar. Spanyolországban történt, hogy turnézott egy haknibrigád, valószínűleg még tőlünk is voltak közöttük néhányan, mindenesetre viselték a nevüket. Majd az impresszárió, aki egy későbbi spanyol fellépés-sorozatunkat szervezte, dühöngve rikácsolta nekem, hogy az ő erőfeszítései lenullázódtak, mert ott járt egy közepes zenekar a mi nevünkkel. Az átlag hallgató nem tud különbséget tenni. Tehát ahhoz, hogy itt rend legyen, hogy egységesen lehessen föllépni, valóban nagyon szigorú szabályozottságra lenne szükség. S akkor, de csakis akkor valóban rá lehetne venni a külvilágot, hogy tényleg csak a hivatalos zenekarokkal tárgyaljon. Ennek viszont ellentmond – vegyük végre tudomásul – hogy ha egy zenész megorront egy üzleti lehetőséget magának, villámgyorsan összeszed valami együttest, és máris munkához lát. Viszont hirtelen verbuvált együttesel senki sem dolgozik szívesen, a megrendelő szereti tudni, kik játszanak és miként, akarja ismerni az együttes történetét, prospektust kér, CD-t, s akkor egész egyszerűen bemondanak egy valószínűs nevet, már csak azért is, mert a mondjuk nyolcvan tagú együttesből tízen valóban ott vannak. Az egyes ember morálja nem áll olyan magas szinten, hogy azt mondja, én akármilyen szedett-vedett csapatban nem zenélek. S abban a pillanatban, amikor megszületett a felvétel, már követhetetlen, tehát számonkérhetetlen a dolog. Ráadásul akkor el kellene kezdeni pereskedni. Egy zenekarnak általában nincs

meg sem a jogi, sem az anyagi háttere ahhoz, hogy bármiféle pert folytasson mondjuk Németországban vagy Belgiumban. Igazából a Szerzői Jogvédőt kellene megerősíteni, hogy ne dzsungelben kelljen tapogatózni.

Úgy érti, hogy a zenészeket kelle-ne olyan helyzetbe hozni, minde-nekelőtt anyagilag, s persze akkor már lehetne erkölcsről is szólni, hogy ne legyenek ráutalva a fantom-munkára.

Lényegében erről van szó. Volt olyan esetünk a filmgyárral, hogy maga a munkáltató kérte, írjunk a minisztériumnak, hogy a megsza-bott órabérért nem vállaljuk a mun-kát. Maga a filmgyár is tudta, hogy szinte éhbérért kell foglalkoztatnia a zenészeket. Megtettük, de azon-nal kiderült, hogy saját muzsikusa-ink fordultak ellenünk. S amíg mi hivatalosan levelezgettünk, ők – nemcsak a rádiózenekar tagjai, de a többi több nagyzenekar muzikusai is– összeálltak és vállalták a felada-tot. No, ez az, ami nyugaton nem létezik. Ott kőkemény szabályok vannak. Efféle morális kisiklás le-hetetlen.

Mi viszont morálisan is degradá-lódtunk. El kell érnünk újra egy bi-

zonyos fejlődési szintet, de éppen ebben a gazdaságilag nehéz kor-szakban ez nem könnyű. Most min-denki maga keresi a boldogulását – ez is természetes –, és épp ez fordít hátat, akinek az érdekében törté-nek a dolgok. A rövid távú egyéni érdek szinte mindig megelőzi a hosszútávút, a közösségit meg vég-leg.

- *Mindaz, amiről eddig beszélt azt jelenti, hogy sem a jogvédelem, sem a művészi érdek, sem az egyéni morál oldaláról nincs mód a fehér CD fel-vétel és forgalmazás földerítésére.*

- Nagyon nehéz dolog. Mit tudom én, hogy éppen ebben a pillanatban mit árulnak Manhattan egyik szu-permarketjében. Nekem föl kellene ismernem, ha éppen itt lenne a ke-zemben, azt a fölvételt. Dehát nincs itt, és egyébként is tudom én, hogy egy hakni zenekarban ki volt jelen, hogyan és mit játszott? Egy biztos: mindenképp hitelrontás történik. Akár a lopott felvételem van a le-mezen, akár a nevemet használják. De azt is tudom, az életben nem ju-tok nyomára az igazságnak. Miként az is előfordulhat, hogy épp egy ilyen fehér CD az oka, hogy vala-kik, valahová soha többet nem hív-ják az együtttest. Azt, hogy valaki a

zsebében két gyufásskatulyányi sza-laggal kimegy az országból, azt sen-ki nem veszi észre, senki nem tartja nyilván, senkit nem is érdekel. Vagy, hogy valaki másnak a kabátja alól kibújva mit szervez, kivel-mivel kereskedik, az aligha érthető tet-ten. Mire ebből földerített rendőr-ségi ügy és bírósági ítélet lenne ná-lunk, már az unokája is meghal an-nak, aki a vesztes volt.

Három szemszög, három véle-mény. A kép nem túl rózsás, mint ahogy érzékelhetően a helyzet sem. Mindenesetre abban mindhárman egyetértenek, a fehér CD nem fan-tom, nem zenészeket riogató képzelmény. A fantom-zenészek – akik persze csak nevükben lehet-nek árnyék alakok – viszont érte-lemszerűen hallgatnak. Nekik egyelőre aligha áll érdekükben fölfedni kilétüket. S tudják jól azt is, amiben a három nyilatkozó ugyancsak megegyezett: nyomukra bukkanni lehetetlen. Ám boldog vé-get aligha ad szakszervezet, szövetség, bármely morálra mégoly ne-mes szívvel hivatkozó szervezet. Új fajta elhivatottságot – és ezek nem nagy szavak – csakis a morális és anyagi megbecsülés hozhat

Róna Katalin.

